

İKİLİ ANLAŞMADAN BÖLGESEL İŞBİRLİĞİNE: ŞANGAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ¹

Dr. Erdi KUTLU²

ÖZET

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra Rusya ve Çin'in aralarındaki sınır sorunlarını çözmek için imzaladıkları ikili sınır güvenliği anlaşmaları kısa bir zaman içerisinde eski Sovyetler Birliği üyesi dört Türk Cumhuriyetinin de katılımı ile Avrasya'da bölgesel sınır güvenliğini amaçlayan hükümetlerarası bir yapıya bürünmüştür. İlk olarak 1996 yılında beş devlet tarafından sınır bölgelerinde askeri güvenliğin tesisini amaçlayan iş birliği anlaşmasının imzalanmasıyla Şangay Beşlisi kurulmuştur. Örgütsel vizyon ve misyonu içeren hükümetlerarası hukuki yapı ise Rusya ve Çin'in öncülüğünde Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'dan oluşan beşli iş birliğine Özbekistan'ın katılımı sonrası Şangay İşbirliği Örgütü'nün 2001 yılında kuruluşuyla gerçekleşmiştir. Üyelerin egemenliklerine saygıyı ve sınır hatları başta olmak üzere bölgesel terörizme karşı ortak mücadele edilmesini temel amaç edinmiştir. Örgüt politikaları üyelerin uyumunu ve bölgesel düzeyde ortak siyasetini oluşturan Şangay ruhu çerçevesinde belirlenmektedir. Şangay İşbirliği Örgütü günümüzde ABD önderliğindeki Batı dünyasına karşı denge politikası oluşturma potansiyeli taşımakta bununla birlikte Rusya ve Çin arasında bölgesel denge mekanizması oluşturmaktadır. Örgüte son olarak 2017 yılında Hindistan ve Pakistan'ın katılımı ile nüfus, coğrafya ve ekonomi açısından örgüt daha güçlü bir yapıya kavuşmuştur. Hindistan ve Pakistan'ın üyeliği iki devlet arasında kolonyal dönem sonrasında günümüze kadar gelen tarihi bölgesel sorunların çözülmesi açısından ortak bir platformda bir araya gelmesini sağlamıştır. Bölgesel ve küresel dengeleri dönüştürücü potansiyel güce sahip olan örgüt, üyelerin güvenliğinin ve ekonomisinin geliştirilmesi hedeflerine sahiptir. Bu çalışmanın amacı Şangay İşbirliği Örgütü'nün geniş Asya'daki bölgesel barış ve istikrarın korunması ile küresel güç dengesi açısından çok kutupluluğun gelişiminde önemli bir rol üstlendiğini ifade etmektir.

Anahtar Kelimeler: Şangay Ruhu, Çin, Rusya, Bölgesel İşbirliği, Bölgesel Güvenlik.

¹ Bu makale 10-12 Nisan 2021 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen ASEAD 7. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda tebliğ olarak sunulmuştur.

² Ege Üniversitesi, Araştırmacı, Uluslararası İlişkiler, ORCID:0000-0003-4340-2969, erdikutluuu@gmail.com
Araştırma Makalesi/Research Article, Geliş Tarihi/Received:14/05/2021–Kabul Tarihi/Accepted: 05/07/2021.

FROM BILATERAL AGREEMENT TO REGIONAL COOPERATION: SHANGHAI COOPERATION ORGANIZATION

ABSTRACT

After the end of the Cold War, border security agreements were signed between Russia and China in order to solve the border problems between them. Participation of the four Turkish Republics which were the countries of the former Soviet Union to two regional powers has created an intergovernmental structure aiming at regional cross-border security in Eurasia. Firstly, the Shanghai Five was established in 1996 with the signing of a cooperation agreement aimed at establishing military security in border regions by five countries. The intergovernmental legal structure that includes the organizational vision and mission has been realized with the establishment of the Shanghai Cooperation Organization in 2001 after Uzbekistan's participation to the cooperation structure consisting of Kazakhstan, Kyrgyzstan and Tajikistan under the leadership of Russia and China. It aims to respect the sovereignty rights of its members and fight jointly against regional terrorism, especially at border lines. The organization policies are determined within the consensus and the framework of the Shanghai spirit which constitutes common policy at the regional level. Shanghai Cooperation Organization has the potential to create a balance policy against the Western world under the leadership of the USA. It also creates a regional balance mechanism between Russia and China. Finally, with the participation of India and Pakistan in 2017, the organization gained a stronger structure in terms of population, geography and economy. The membership status of India and Pakistan has given opportunity for the two countries to come together on a common platform in terms of solving the historical regional problems coming from the post-colonial period to the present. Having the potential to transform regional and global balances, the organization has the goals of improving the security and economy of its members. The aim of this study is to express that the Shanghai Cooperation Organization plays an important role in the sustainability of regional peace and stability in the wider Asia and in the development of multipolarity in terms of the global balance of power.

Keywords: Shangai Spirit, China, Russia, Regional Cooperation, Regional Security.

GİRİŞ

Soğuk Savaş sonrası Sovyetler Birliği'nin dağılması ve iki kutuplu sistemin ortadan kalkması ile birlikte dünya ekonomisinin küreselleşmesi ve siyasal çoğulculuğun genişlemesinin hızlandığı bir dönem olmuştur. Ulusal güvenlik kavramı da geleneksel tehditler dışında yeniden tanımlanmaya başlanmıştır. Ulus devlet kimliğine askeri güvenlik olgusunun yerleşmesiyle geleneksel olmayan tehditler konusu bölgeselleşme ve örgütler bağlamında tartışılmaya başlanmıştır. Ayrıca kitle imha silahlarının yayılması, terörizm, uyuşturucu ile mücadele, doğanın tahrip edilmesi, radikal islam ve etnik ayrımcılık gibi konular devletlerin ulusal güvenlik stratejileri açısından en önde gelen hususlar arasına girmişlerdir.

Sayılan tehditlerin Orta Asya bölgesinde hissedilmesi ile birlikte Soğuk Savaş döneminde karşılaşılan tehditlerden ayrılan bu yeni geleneksel olmayan tehditler, bölgesel kapsayıcı güvenlik örgütlenmelerini de beraberinde getirmiştir (Yun and Park, 2012: 62). Şangay İşbirliği Örgütü'nü (ŞİÖ) oluşturan yapı, ilk olarak geleneksel olmayan tehditlere karşı çok taraflılık oluşturacak şekilde Rusya ve Çin'in öncülüğünde eski Sovyet devletleri olan Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan'ı kapsayacak şekilde 1996 yılında konferans ve zirve diplomalarına dayanan iş birliği modeli Şangay Beşlisi olarak ifade edilmiş ve daha sonra devletler arasındaki iş birliğine 2001 yılında Özbekistan'ın da dahil olması ile örgüt çatısı altına girilmiştir (Yun and Park, 2012: 69).

ŞİÖ'ye üye devletlerin topraklarının bulunduğu Orta Asya bölgesi ve gözlemci üyelerin jeoekonomik konumu enerji konusunu hassas bir unsur olarak ortaya çıkarmakta, enerji arzı ve güvenliği ile ulaşım yollarının önemini ortaya çıkarmaktadır. Örgütün 2017 Temmuz'undaki Astana Zirvesi'nde örgüte tam üye olarak kabul edilen Hindistan ve Pakistan da düşünüldüğünde örgütün sınırları Kuzey Buz denizinden Hint Okyanusuna ve Doğu Avrupa'dan Güney Çin Denizi'ne kadar devasa bir coğrafyada uzanmaktadır. Örgüt, üyeleri ile gözlemci devletler birlikte düşüldüğünde dünya petrol rezervlerinin %17,5'i ve doğal gaz rezervlerinin de %47-50'sini barındırmaktadır (US Department of Energy, 2006). Aynı zamanda özellikle 11 Eylül'den sonra da büyük güçlerin üsler kapma konusunda güç gösterisine ve testine giriştikleri stratejik askeri öneme haiz coğrafyayı kapsamaktadır (Yun and Park, 2012:63-64). Brezinski (1997) bu bağlamda Orta Asya bölgesini büyük bir satranç masasına benzetmektedir. Başlangıçta üyeleri arasında sınır güvenliğini sağlamak amacıyla kurulan Şangay Beşlisi, sonrasında örgüt çatısında ekonomik kalkınma ile iş birliğini ve sosyal, kültürel alanlarda bağlantı ve gelişmeyi içerecek şekilde gelişim göstermiştir.

Yükselen güç Asya'nın kalkınması bölgede istikrar ve barış ortamının sürdürülmesi yanında ekonomik ve ticari işbirliğinin geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. ŞİÖ çatısı altında bulunan devletlerin aralarındaki ilişkileri geliştirmesiyle siyasi ve ekonomik kalkınma bölgede güçlenecektir. Çalışmada ilk olarak ŞİÖ'nün tarihsel oluşumu ve yapısına değinilmiştir. Örgüt politikalarını oluşturan güvenlik, ekonomi ve kültürel işbirliği alanlarından bahsedilmiş ve büyük kurucu üyeler Çin ve Rusya ile diğer üyelerin ŞİÖ'ye bakışları ve konumları belirtilmiştir. Tüm üyelerin nezdinde çok kutupluluğun öneminden bahsedilerek küresel ve bölgesel denge siyasetinin ŞİÖ temelindeki varlığı açıklanmıştır.

1. ŞANGAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN TARİHSEL AÇIDAN OLUŞUM SÜRECİ VE YÖNETSEL YAPISI

ŞİÖ'nün oluşturulmasına yönelik ilk buluşma ve müzakere süreçlerini oluşturan sebepler esasen sınır güvenliği ve Rusya ile Çin'in aralarındaki sınır anlaşmazlıklarına dayanıyordu. 1990'ların başı itibari ile Sovyetler Birliği ve Çin'in aralarında henüz çözüm bulunmamış sınır sorunları ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını kazanan Tacikistan, Kırgızistan, Kazakistan gibi devletlerin de Çin ile sınır anlaşmazlıkları ve karşılıklı toprak iddiaları bulunmaktaydı. Sınır sorunlarının öncelikle bu devletlerin iç güvenliklerini ve sonrasında bölgesel güvenliği tehdit etmesini engellemek, devletler arasında karşılıklı güven inşası oluşturmak ve sorunların barışçıl çözümü için esnek çok taraflı bir çerçeveye şeklinde müzakere süreci oluşturmak bölgeye barış ve istikrar getirilmesi açısından önemli görülmüştür. Çin ve Sovyetler Birliği'nin dağılması ile bağımsızlıklarını yeni kazanan Orta Asya devletleri Rusya'nın bölgedeki tarihsel rolünün ve etkisinin farkında olduklarından çok taraflı çerçeveye sahip yapıya Rusya'nın katılmasını desteklemişlerdir. Orta Asya devletleri kendi rejimlerinin muhafazası amacıyla da örgüte katılmışlardır. Süreç aynı zamanda Çin'in Orta Asya bölgesinde ve Rusya ile olan ilişkilerinde bölgenin istikrarını ve güvenliğini savunan iyi bir komşu devlet olarak görünmesinin ve önemli bir role sahip olmasının anahtarı olmuştur (Laruelle and Peyrouse, 2012).

Yükselen bir ekonomik güç olarak Çin, geçmişte Sovyetler Birliği ile bölgede yaşadığı olumsuz geçmişin izlerini silmek ve başta enerji olmak üzere uzun dönemli ekonomik amaçlarını, bölgesel ve küresel güç olma iddiasını sürdürebilmek için Orta Asya devletleri ve Rusya ile iyi ilişkiler sürdürülmesi gereğine inanmaktadır. Büyük Asya'da bölgesel güvenliğin tesisi Çin'in ekonomik gelişimini destekleyen ve hızlandıran politikayı desteklemektedir. Çin açısından Hindistan ile olan sınır problemlerinin çözülmesi ve tarihsel Hindistan-Pakistan çatışmasının ve sınır problemlerinin önlenmesi de Çin'in bölgesel ve orta vadede küresel güç olma hedefini desteklemektedir. Çin, bölgesel istikrarın karşılıklı bağımlılığa dayanan ortak çıkarların arttırılmasıyla güçleneceğini savunmakta ve bölge devletleri ile gerçekleştirilecek ikili anlaşmalar ile uzun dönemli ekonomik büyümesinin sürdürülmesine vesile olacak çeşitli imtiyazlar elde etmek istemektedir. Çin'i Avrupa'ya bağlayacak "Bir Kuşak Bir Yol" projesinin başarısı Asya'daki istikrar ve barış ortamından geçmektedir. Ekonomik ve ticari gelişimini hızlandırması beklenen eski İpek yolunun yeniden canlandırılması anlamına gelen Bir Kuşak Bir Yol projesi geniş Avrasya bölgesinde barışı ve güvenliği esas almaktadır. SSCB'nin parçalanmasıyla bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya devletlerinin kurumsal idari yapılarının güçlendirilmesi ve ABD ile Rusya arasında denge oluşturması açısından kendi ulusal çıkarları bağlamında Çin ile sürdürecekleri iyi ilişkiler bu devletleri ABD ve Rusya'ya olan bağımlılıklarından kurtarma görevi görecektir. Aynı zamanda Rusya'nın bölge devletleri ile olan tarihsel bağ ve mirasının farkında olan Çin, Orta Asya devletleri ile geliştirmeye çalıştığı ilişkilerin Rusya'nın aleyhine değil de ortak kazanım şeklinde sürdürülmesine ehemmiyet göstermektedir (European Parliament, 2015).

İlk olarak 1994 yılında güvenlik alanında iş birliği ve strateji oluşturmak için Rusya ve Çin bir araya gelmişlerdir. İkili düzeyde ve düzenli toplanan iş birliği forumu şeklinde bir ilişki oluşturulması hedefiyle bir araya gelmiş ve iki büyük gücün aralarındaki sorunların Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra konuşulduğu ilk dönem ve temas noktası oluşmuştur. Rusya ve Çin arasında ikili düzeyde başlayan yakınlaşma ve iş birliği kısa sürede çok taraflılığı esas alan bölgesel foruma dönüşmüştür. Bölge devletleri arasında şeffaf bir şekilde sürdürülen çok taraflı sınır müzakerelerinin ilk başarısı 1996 yılında imzalanan “Sınır Bölgelerinde Askeri Güvenliğin Derinleştirilmesi Antlaşmasının (Treaty of Deepening Military Trust in Border)” imzalanması ile görülmüştür. 1997 yılında da “Sınır Bölgelerinde Askeri Güçlerin Karşılıklı Azaltılması Antlaşması (The Treaty on Reduction of Military Forces in Border Regions)” imzalanmıştır. Çok taraflı antlaşmalarla karşılıklı çıkarları esas alan, bölgede bir güvenlik rejimi oluşturulması amaçlanmıştır. Sınır güvenliği antlaşmalarının yapılmasıyla devletlerarası sınır sorunlarına ilişkin iş birliği süreci resmileştirilmiştir. Üye devletler arasında ikili düzeyde gerçekleştirilen ticaret ve iş birliği anlaşmaları ile güvenlik rejimi istikrarlı yapıya kavuşmuştur. Ekonomi, ticaret ve sınır güvenliği alanlarında bölgede karşılıklı bağımlılık bulunmaktadır. Çabaların temelinde bölge devletleri arasında antlaşmalara dayalı normatif iş birliği süreçlerinin oluşturulması hedefi yatmıştır. Rusya ve Çin'in ikili bölgesel iş birliği sürecini müteakip 1996 yılındaki antlaşmayı imzalayan diğer üç Türk devleti ile birlikte çok taraflı iş birliği düzenine işaret eden Şangay Beşlisi şeklinde anılan bir oluşum meydana gelmiştir. Şangay Beşlisi'nde Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan yer almıştır. Oluşum aşamasında herhangi bir formal ve örgütsel düzeyden ziyade devletlerin bir araya gelerek oluşturdukları çok taraflı yapı karşılıklı güvenin geliştirilmesi, ortak çıkara sahip olunan alanların araştırılması konularına odaklanmıştır. Bununla birlikte ulus aşırı güvenlik meselelerine 1990'lı yıllarda ortaya çıkan terörizm başta olmak üzere vurgu yapılmıştır. 15 Haziran 2001 yılında ise Şangay beşlisi olarak adlandırılan çok taraflı yapıya Özbekistan da katılmış ve Çin'in Şangay kentinde toplanan devletlerarası konferansta bu yapı örgütsel ve normatif yapıya kavuşarak Şangay İşbirliği Örgütü kurulmuştur (Haas and Putten, 2007:7).

Kuruluşunda Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'dan oluşan 6 üyeye sahip ŞİÖ, 2017'de Hindistan ve Pakistan'ın üyeliklerinin gerçekleşmesiyle günümüzde 8 üyeye sahiptir. Güvenlik, iktisadi ve kültürel muhtelif alanlarda desteklenen hükümetlerarası iş birliğini kolaylaştırmak maksadı ile üye devlet temsilcilerinden oluşan daimi yapıya sahip organlar ve etkili bürokrasi araçlarına sahiptir. Bu organlar antlaşmalarla ve zirvede alınan kararlarla belirlenmiş özel alanlardaki aktif iş birliğini arttırmak ve derinleştirmek görevini üstlenmektedirler (Rožanov, 2013).

ŞİÖ, üyelerinin egemenliklerine ve iç işlerine saygı prensibi doğrultusunda eşit birer devlet olmalarına vurgu yaparak üyelerinin devletsel kimliğinin güçlendirilmesini amaçlayan bir örgüttür. Bu anlayış, başta ABD önderliğindeki NATO müdahaleleri olmak üzere üçüncü tarafların bölge devletlerine çeşitli sorunları bahane ederek müdahale etmesine karşı çıkmakta ve BM çatısı altında uluslararası iş birliğini önermektedir (Weitz, 2006).

Örgütün karar alma yapısı açısından konsensusa dayalı bir iş birliği göze çarpmaktadır. Örgüt kapsamında alınan kararlar tavsiye niteliğinde olup, uygulanması konusunda herhangi bir zorlamayı içermemekte, üyeler arasında uzlaşma ve gönüllülük esası ön plana çıkmaktadır (Song, 2011:95). ŞİÖ'nün örgütsel ve idari şeması dikkate alınarak bir inceleme yaptığımızda Avrupa Birliği gibi çok uluslu bir yapının aksine, Asyalı çok uluslu örgütlere benzeyen bir yapıya sahip olduğu ve bu anlamda ASEAN (Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği) ile benzerliği ifade edilmektedir. Üyelerinin egemenlik ve işlerine saygı konusunu, konsensusu ön planda tutarak yapısal temelde kurumsallaşmış ve normlara dayalı örgütlerin aksine gevşek ve esnek bir örgütlenme biçimini temsil etmektedir (Sharpe, 2003: 233).

Tablo: ŞİÖ ve Tarihsel Açıdan Üye, Gözlemci ve Partner Devletler

- 2001 ŞİÖ, Kazakistan, Kırgızistan, Çin, Rusya, Tacikistan ve Özbekistan'ın katılımı ile resmi olarak kurulmuştur.
- 2004 Moğolistan'a gözlemci devlet statüsü verilmiştir.
- 2005 İran, Hindistan ve Pakistan'a gözlemci devlet statüsü verilmiştir.
- 2009 Beyaz Rusya ve Sri Lanka'ya diyalog partneri statüsü verilmiştir.
- 2012 Afganistan'a gözlemci devlet statüsü verilmiştir.
- 2013 Türkiye'ye diyalog partneri statüsü verilmiştir.
- 2015 Kamboçya ve Nepal'e diyalog partneri statüsü verilmiştir.
- 2015 Beyaz Rusya'ya gözlemci devlet statüsü verilmiştir.
- 2016 Azerbaycan ve Ermenistan'a diyalog partneri statüsü verilmiştir.
- 2017 Hindistan ve Pakistan ŞİÖ üyesi olmuştur.

*Gözlemci devletler ve diyalog partnerleri ŞİÖ'nün zirve ve hükümetler arası düzeyde gerçekleştirilen toplantılarına katılma hakkına sahiptirler. İlke kararlarının alınmasında ve zirvedeki karar gerektiren istişarelere müdahil olma hakları bulunmamaktadır.

ŞİÖ üyelerinin sınırları kuzeyde Kuzey Buz Denizinden güneyde Hint Okyanusuna en doğuda Pasifik Okyanus'ta Çin kıyılarından Batıda Rusya'nın Avrupa'daki Kaliningrad şehrine kadar uzanmaktadır. ŞİÖ üyeleri dünya nüfusunu %44'ünü oluşturmaktadır. Dünyadaki en geniş coğrafya ve nüfusa sahip bölgesel örgüttür. Dört üyesi nükleer güce sahiptir bu sebeple hem bölgesel hem de küresel arenada stratejik güçler dengesi siyasetinin ve siyasi istikrarın oluşturulmasında etkin caydırıcılık oluşturmaktadır (Alimov, 2020). Avrasya'da uzanan ŞİÖ çok taraflı yapısı ile kuruluş aşamalarında ABD öncülüğündeki tek kutuplu ABD düzenine karşı çok kutuplu dünya düzenini savunmuştur. Günümüzde ise yükselen güç Asya'da çok kültürlü ve ekonomik çeşitliliğe haiz üyeleriyle çok kutuplu alternatif dünya düzeninin bir parçasını oluşturmaktadır.

2. ŞİÖ'NÜN KURUMSAL YAPISI

ŞİÖ, hükümetlerarası zirve ve bakanlar arası toplantılar ile üye devletler tarafından atanan uzmanların görev süreleri boyunca daimi olarak görev yaptıkları merkezde çalışmalarını esasına dayalı karar alma düzeni ve organlara sahiptir.

2.1. Devlet Başkanları Konseyi

Devlet Başkanları Konseyi, üye devletlerin başkanlarından oluşan ve örgütün ana politikasının belirlendiği başlıca kararlarının alındığı, yıllık zirveler şeklinde gerçekleşen ve gelecek yıllara ilişkin örgütün yönünü ve evrimini tayin eden karar alma mekanizmasıdır. Örgütün yol haritası ve hedeflerini belirleyen ana politikaları ve ajandası devlet başkanları zirvelerinde oybirliği ile alınan kararlardan oluşmaktadır.

2.2. Diğer Hükümetlerarası Konseyler

Karar alma yapısında etkinlik açısından devlet başkanları konseyinin altında yer alan belirli aralıklarla sürekli ve rutin olarak üye devletler arasında bakan veya uzmanlar düzeyinde gerçekleştirilen toplantılardır. Üye devletdevletler arasında iş birliği ve koordinasyonun gerçekleştirilmesi, zirvelerde belirlenmiş politika ve programların uygulanması doğrultusunda iş birliği için ortak bir yaklaşım sağlanması ve belirlenen ajandanın uygulanması için önemli bir göreve sahiptir. (The Shangai Cooperation Organisation Official Website, 2020).

2.3. ŞİÖ Forumu

Forum; üye devletlerdeki uzmanların, akademisyenlerin ve politika analizcilerinin bir araya geldiği hükümetlerarası ve resmi düzeyde olmayan toplantılardır. ŞİÖ kapsamında iş birliği gerçekleştirilmesi hedeflenen konu ve projeler hakkında araştırma yapılması, sorunların belirlenmesi ve çözüm önerilerinin sunulması açısından önemlidir.

2.4. Daimi Organlar

Zirvelerde ve hükümetlerarası konseylerde alınan kararların icra edilmesi ve idaresi için ŞİÖ bünyesinde, sürekli bürokratik merkezler oluşturulmuştur. Bürokratik merkezlerde çalışan uzmanlar üye devletler tarafından atanmaktadır.

2.4.1. Sekreteryaya

Teknik destek ve bilgi desteği sağlayarak örgütün kuruluş aşamasında belirtilen görevlerin ve idari mekanizmasının sağlanması için Çin'in başkenti Pekin'de daimi merkezi bulunan ŞİÖ'nün en önemli idari organıdır. Örgüt bünyesine üye devletlerin yaptığı katkı ile orantılı olarak atanan uzmanlardan oluşmaktadır.

2.4.2. Bölgesel Terörle Mücadele Merkezi (Regional Anti-Terrorist Structure)

2004 yılında Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te kurulmuştur. Örgüt bünyesinde üç temel mesele olarak ifade edilen terörizm, ayrılıkçılık ve radikal hareketler ile mücadele etmek amacıyla oluşturulmuş bir daimi merkezdir. İki organı bulunmaktadır. Bunlardan ilki üye devletlerin terörle mücadele kapsamında görev yapan bakanlarının bir araya gelerek oluşturulan konsey ve diğeri ise örgüt ajandasında belirtilen görevlerin ve tehditlerle mücadelenin sürdürülmesi için bakanlardan oluşan konseyin aldığı kararların icrası ile sorumlu yürütme komitesidir (The SCO Official Website, 2020).

2.4.3. Bankalararası İşbirliği

ŞİÖ tarafından desteklenecek büyük çaptaki bölgesel ortak yatırım projelerinin finansmanının sağlanması için fon ve kredi yaratılması hususunda üye devletlerin ulusal bankaları arasında bağlantı ve koordinasyon oluşturulmasını hedefleyen 2005 yılında kurulmuş bankalar arası forumdur.

2.4.4. İş Konseyi

2006 yılında Moskova'da oluşturulmuştur. ŞİÖ hedefleri doğrultusunda desteklenmesi planlanan projelere finansman yaratılması maksadıyla üye devletlerden işverenlerin bir araya geldiği platformdur. Ortak projelerin etkinliğinin artırılması maksadıyla iş dünyasından yatırımcılara tavsiyeler sunulmasını ve aralarında fikir alış verişini oluşturulmasını amaçlayan hükümetler dışı bir forumdur (The Shanghai Cooperation Organisation Official Website, 2020).

3. ŞANGAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜNÜN'DE İŞ BİRLİĞİ ALANLARI

ŞİÖ, üyeleri arasında güvenlik, ekonomi ve kültür alanlarında iş birliğini geliştirmeyi misyon edinmiştir. Devlet başkanlarının toplandığı zirvelerde kabul edilen ve bakanlar düzeyinde anlaşılan kararların icrası daimi organların ve sekreteryanın sınırlı bütçeleri ile yürütülmektedir. İşbirliği yapılması kararlaştırılan alanlar ve projeler için gerekli finansman desteği her bir proje özelinde iş konseyi ve bankalar arası birlik tarafından sağlanan ve oluşturulan kredi ile fonlardan karşılanmaktadır. Daha yakın iş birliği sağlamak ve finansal konularda kolaylıklar oluşturulması için ŞİÖ Kalkınma Fonu (SCO Development Fund) adlı bir müessesenin oluşturulması konusunda çalışmalar ve öneriler mevcuttur. Hükümetler arası temelde sürdürülen iş birliği ve ulus aşırı sorunların çözümü için gerçekleştirilecek operasyon ve projeler için örgüt temelinde etkili finansmanın sağlanması elzem görünmektedir (Wacker, 2004). Çin'in örgüte yapabileceği ekonomik katkısı bölgesel sorunların çözümünde ihtiyaç duyulan fonlara ulaşımı kolaylaştırabilir buna müteakip Çin'in örgüt içindeki nüfuzu genişleyebilecektir.

3.1. Güvenlik

1990'lı yıllarla birlikte sınır problemlerini çözmek için başlayan ikili görüşmeler daha sonra çok taraflı bir yapıya kavuşup, ŞİÖ oluşturulduktan sonra örgütün güvenlik ajandası ulus aşırı konuları kapsayacak şekilde genişlemiş ve tek bir üye devletin bu sorunlarla yalnız başına üstesinden gelemeyeceğine değinilmiştir. Son yıllarda başta Afganistan olmak üzere bölgede istikrarsızlık oluşturan terörizmle mücadeleye geniş bir yer ayrılmıştır. Terörizmle mücadele etmek için ŞİÖ'nün güvenlik bileşeninin merkezini üye devletlerin hükümet ve rejimlerinin desteklenmesi ve buna yönelik istikrar oluşturmuştur (Aris, 2009).

Örgütün güvenlik bağlamında konsantre olduğu ana meseleleri, üye devletler tarafından doğrudan üç radikal başlıca tehdit olarak adlandırılan terörizm, radikal hareketler ve ayrılıkçılık oluşturmaktadır. 2001 yılında “Terörizm, Ayrılıkçılık ve Aşırılıkla Mücadele için Şangay Konvansiyonu (the Shanghai Convention on Combating Terrorism, Separatism and Extremism)” imzalanmıştır. Bu anlaşma daha sonra üye devletlerde gerçekleşebilecek iç savaş ve rejim karşıtı gibi hareketlerde hükümetlerin ve rejimlerin desteklenmesini içerecek şekilde genişletilmiştir. Orta Asya devletlerinin örgüte bağlılıkları rejimlerinin korunmasına yönelik sağlanacak desteklerle artmıştır. Örgüt üyeleri arasında herhangi bir iç karışıklık çıkması durumunda rejim değişikliğini içerebilecek ABD destekli NATO müdahalesine karşı ortak tavır benimsenmektedir. Ortadoğu'da olduğu gibi bölgenin ABD veya NATO'nun operasyonel alanı haline gelmesi tüm üyelerin hassasiyetle karşı çıktığı bir konudur. Şangay Konvansiyonuyla örgütün rejimleri de koruyacak biçimde genişletilmesinde 1992-1997 yıllarında Tacikistan'da yaşanan iç savaş, 1999 yılında yine Tacikistan'da ve Özbekistan'da 2000 yılında Kırgızistan'da gerçekleşen rejim karşıtı hareketler ile Rusya'da Çeçenistan Sorunu ve Çin'de Doğu Uygur Özerk bölgesinde yaşanan karışıklıklar ve ayrılıkçı hareketler etkili olmuştur. ŞİÖ'de üyelerin taahhütlerine bağlılığı üyeler arasındaki sınır çatışmalarını engellediği gibi bölgede terörle mücadelenin etkinliğini arttırmaktadır.

2001 yılında imzalanan Şangay Konvansiyonunun daha etkili bir biçimde uygulanabilmesi için örgüt bünyesinde Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te Bölgesel Terörle Mücadele Merkezi kurulmuştur. Bölgesel Terörle Mücadele Merkezi ayrılıkçı terörle mücadelede terör faaliyetlerinin kaydını tutarken, diğer yandan bu alanda üye devletlerde ortak yasama faaliyeti oluşturulması amacı ile terörle mücadele yasalarının uyumlaştırılması ve istihbarat paylaşımı konularında çalışmalar yürütmeye başlamıştır. Ayrıca bu organ kuruluşundan günümüze kadar üye devletlerin bölgesel terörle mücadelesi için önemli bir merkez olarak görülmektedir (Aris, 2009).

Üç radikal sorun ile mücadele, ŞİÖ'nün kuruluşundan günümüze güvenlik ajandasındaki ana konuyu oluşturmaktadır. Bölge istikrarının sağlanması ve sürdürülmesi için örgüt düzeyinde güvenlik konusunda bütüncül bir yaklaşımın oluşturulması ŞİÖ'nün önemli hedeflerinden biridir.

Bütüncül yaklaşım kapsamında doğrudan tehdit olarak adlandırılmayan ancak uzun vadede bölgede ciddi sorunlar oluşturacağı ifade edilen organize suçlar, uyuşturucu ticareti ile mücadele, seçimlerin izlenmesi, ekonomik ve sosyal gelişmenin sağlanması ve doğal felaketler konusunda dayanışma halinde bulunması gibi alanlarda ilerleme sağlanabilmesi için de çeşitli programlar oluşturulmuştur (Bailes and Dunay, 2007).

Geleneksel olmayan güvenlik sorunlarına karşı üyeler arasında koordinasyon ve iş birliği sağlanması ile üçüncü taraflardan bölgeye yapılabilecek müdahalelere karşı bir pozisyonda duran örgüt üyeleri arasında ortak askeri tatbikatlar da düzenlenmektedir. 2007 yılında ortak askeri tatbikatlar yapılmasını öngören bir anlaşma kapsamında güvenlik sorunlarına karşı bütüncül bir yaklaşım örgüt bünyesinde gösterilmiş, ortak askeri tatbikatlara 'barış misyonları' adı verilmiştir. Farklı boyut ve katılım düzeyleri ile birlikte 2007'den günümüze barış misyonları düzenlenmektedir. Rusya ve Çin'in katılım ve organizasyonda öncülüğünü yaptığı, Kazakistan'ın önemli rol oynadığı, Tacikistan ve Kırgızistan'ın asgari destek verdiği barış misyonlarına ise Özbekistan geleneksel olarak herhangi bir çok taraflı askeri iş birliği yapılarında yer almayı reddettiği için katılmamıştır (Aris, 2013). Hindistan ve Pakistan da üye olduktan sonra barış misyonlarına katılım göstermiştir.

Afganistan'daki terörizm referans alınarak radikal faaliyetlerin üye devletleri ve bölgeyi tehdit ettiği gerçeğinden yola çıkarak bölgede daha bütüncül ve geniş kapsamlı bir güvenlik rejimini oluşturabilmek için örgütün barış gücü kuvveti mi yoksa doğrudan mücadele içinde olacak operasyonel bir kuvvet mi bulundurması konusunda tartışmalar yaşanmaktadır. Radikal örgüt olarak kabul edilen Taliban Afganistan'da yönetimi ele geçirme mücadelesi verirken Taliban'ın radikal faaliyetleri yalnızca Afganistan için değil bölge devletleri ile örgüt üyeleri için de ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Radikal İslam faaliyeti yürüten Taliban ile mücadele Afganistan'ın istikrarını doğrudan etkilediği gibi Taliban'ın olası başarısı üye ülkelerde var olan islam nüfuslarının da etkisiyle radikal islamın etkisinin üye ülkelerde artmasını sağlayabilecektir. 2021 itibarıyla ABD ve NATO'nun Afganistan'dan çekileceğini açıklaması Rusya ve Çin başta olmak üzere ŞİÖ üyelerini memnun etse de oluşacak askeri ve yönetim boşluğunda Taliban'ın daha da güçlenmesi ŞİÖ üyelerinin istikrarını olumsuz etkileyebilir. Örgütün üye devletlerin katılımıyla oluşturabileceği ortak bir operasyonel askeri birim ve gücü oluşturması ihtimalinin de zor olduğu ifade edilmektedir. Buna müteakip barış gücü misyonlarının da karşılıklı ve bölgesel güvenlik inşası için önemli olduğu vurgulanmaktadır.

Aynı zamanda örgütün gözlemci üye statüsünde bulunan Afganistan, içinde ciddi bir terör mevcudiyeti barındırdığından ve Orta Asya'ya açılım için jeopolitik konumu göz önüne alındığında Orta Asya'nın güvenliğinde önem teşkil etmektedir. Afganistan'daki radikal İslam'a dayalı terör faaliyetlerinin üye devletlere yayılma ihtimali bulunmaktadır. Bu ihtimal ABD ve NATO'nun 2011 yılında Afganistan'dan kademeli bir şekilde çekileceğini açıklamasının ardından daha da artmıştır. Değişen ABD politikası ŞİÖ üye devlet hükümetlerinin Afganistan'a özel olarak yoğunlaşmasını sağlamıştır.

Afganistan'ın 2012 yılında örgüte gözlemci statüsü kabul edildikten sonra komşuları ile de örgütsel temelde iş birliğini arttırmak ve terörle ortak mücadele edebilmek için çalışmalar yürütülmektedir. 2021 yılının Haziran ayındaki NATO Zirvesi'nde Türkiye ve Macaristan, NATO'nun Afganistan'dan çekilmesi sonrası oluşacak boşluğu doldurma niyetlerini deklare etmişlerdir. Türkiye ve Macaristan'la birlikte ŞİÖ üyesi Pakistan'ın birlikte Afganistan'da oluşacak boşluğu doldurması beklenmektedir. Afganistan'a komşu Pakistan Taliban'ın radikal faaliyetlerinin kendisine yayılmasından ciddi endişe duymaktadır. Çin'in ise Afganistan'ın yeniden inşa edilmesinde ekonomik desteklerle önemli rol oynaması olası görünmektedir. Afganistan'ın ŞİÖ üyeliği bölgesel istikrar temelinde gündeme gelebilecektir.

Uyuşturucu kaçakçılığı ile mücadele bölge devletlerinin önemli gündemlerinden biridir. Bölge devletlerinin güvenliğine tehdit oluşturan uyuşturucu madde ile topyekün mücadele ŞİÖ'nün önemli alanlarından biridir. Uyuşturucunun temini ve ticareti başta Afganistan olmak üzere bölgede önemli bir sorundur. Uyuşturucu kaçakçılığından gelir sağlama konusunda Taliban, bölgedeki önemli bir yasadışı aktördür. Uyuşturucu gelirleri Taliban'ın faaliyetlerinin sürdürülmesi açısından ciddi finansman sağlarken bölgede uyuşturucu ve terörizm sarmalı iç içe geçmiş vaziyettedir. Bu sebeple uyuşturucu kaçakçılığı bölgesel istikrarı tehdit eden unsur olmasının yanı sıra bölge devletlerinin rejimlerini tehdit etmektedir. ŞİÖ birçoğu demokrasiden uzak hatta otoriter rejimlere sahip üyelerin rejimlerinin korunmasına önem vermekte iç ve bölgesel güvenlik birlikte ele alınmaktadır. Bölgenin güvenlik açıklarının sınır geçirgenliğine sahip oluşu hükümetlerarası iş birliği konusunda tarafları bir araya getirmektedir. Kapsamlı ve kolektif bölgesel güvenlik ŞİÖ üyeleri nezdinde terörizmle mücadele, siber suçlarla mücadele ve terörizm, ayrılıkçı ve radikal hareketlerle mücadele, sınır ötesi organize suçlar, uyuşturucu kaçakçılığı alanlarını kapsamakta üyeler arası bilgi paylaşımı ve acil durum yönetimi geliştirilmesi hedeflenmektedir. Rusya'nın inisiyatifiyle ŞİÖ ve Kollektif İşbirliği Anlaşması Örgütüyle daha yakın ilişkiler kurulması üye devletlerin Kollektif Hızlı Karşılık Gücüne (Collective Rapid Response Force) katılımlarını sağlamıştır. Kollektif Hızlı Karşılık gücü başta terör olmak üzere ŞİÖ'nün başlıca sorunlarıyla kolektif mücadeleyi üyelerin katılımları oranında güçlendirecektir.

Sınır ötesi güvenlik kapsamında terörizmle mücadele illegal yapılanmalarda yer alan kişilerin yakalanması ve iadesini içermektedir. 2006 ve 2015 yılında imzalanan anlaşmalarla terörizm faaliyetlerine karışmış kişilerin yakalanması ve iadesini içeren sınır ötesi iş birliğini artıran anlaşmalar bölgesel iş birliği zeminini güçlendirmiştir. 2004 yılında uyuşturucu kaçakçılığı ile ortak mücadeleyi üyeler arasında oluşturan anlaşma ve 2015 yılında üye devletlerin başkanları tarafından yapılan ortak açıklama ile bölgede etkin uyuşturucu kaçakçılığına karşı ortak iş birliği rejimi güçlendirilmiştir. Son beş yılda dünya genelinde yakalanan uyuşturucu maddelerin %14'ü ŞİÖ üyeleri içinde yakalanmıştır. Uyuşturucu ile mücadele bölgesel güvenlik ve sosyal huzur temelinde önemlidir.

Bölgede var olan aşırı ve ayrılıkçı terörle mücadele, tüm üyelerin fikir birliğine vardığı konuların başında gelmektedir. 2011-2015 yılları arasında ŞİÖ Bölgesel Terörle Mücadele Merkezi ile üyelerin koordinasyonu ile 20 terör saldırısı önlenmiş, 440 terör kampı lağvedilmiş ve terörle iltisaklı 1700 kişi etkisiz hale getirilmiştir. Yasadışı silahlı gruplara üye 2700 kişi tutuklanmış, 213 şüpheli devletlerine iade edilmiş, binlerce parça silah ve mühimmat ele geçirilmiş ve tonlarca patlayıcı imha edilmiştir (The Shangai Cooperation Organisation Official Website, 2020). Bölgesel iş birliğinin üyelerin kendi rejimlerinin sürdürülebilirliğine karşı başat tehdit olarak gördükleri terörizm bağlamında güçlenmesi ŞİÖ'yü taahütlerine daha bağlı örgüt haline getirecektir. Hindistan ve Pakistan'ın üyeliklerinin kabul edildiği Astana Zirvesinde gittikçe büyüyen ve daha ciddi tehdit haline gelen aşırı ve radikal hareketlere karşı ortak karşılık verilmesi hususunda fikir birliğine varılmıştır. Tüm üyelerin imzaladığı ortak deklarasyonla sınır ötesi iş birliğini geliştireceklerini ve aşırılıkçı hareketlere kolektif karşılık vereceklerine dair taahhütte bulunmuşlardır (Alimov,2020). Bu açıdan ŞİÖ bölgede demokrasiye mesafeli rejimlerin korunmasını misyon edinen bir hükümetlerarası iş birliği modelidir. Üye devletlerin güvenliği rejimlerin güvenliği ile iç içe geçmiştir. Bölgesel güvenlik algısı yasadışı örgütlerle mücadelenin rejimlerin gücü ile doğru orantılı olduğudur. Rejim güvenliğini esas alan baskıcı politikalar insan hakları ihlalleri ve basın özgürlüğü açısından Batı'nın eleştirilerini beraberinde getirmektedir. ŞİÖ'nün kurucu büyük güçleri Rusya ve Çin Batı'nın nezdinde demokrasinin olmayışı, insan hakları ihlalleri ve bağımsız medyanın yokluğuyla eleştirilmektedir. Çin'in Doğu Türkistan bölgesinde Uygur Türklerine yapılan baskılar Batı tarafından insan hakları ihlali olarak adlandırılmaktadır. Rusya'da da medya ve sivil toplum örgütleri üzerinde ciddi baskılar vardır. ABD ve AB Rusya'nın demokrasiden yoksun otoriter ve yayılmacı tutumunu öne sürerek Rusya'ya yaptırım ve ambargolar uygulamaktadırlar.

3.2. Ekonomi

ŞİÖ üyeleri arasında ekonomik iş birliği güvenlik alanı ile birlikte ikiz öncelikler haline almıştır. 2003 yılında üyeler arasında çok taraflı ticaret ve ekonomi iş birliğini destekleyici bir program yayımlanmıştır. Program; finans, ticaret, lojistik, ulaşım altyapısı, telekomünikasyon, tarım ve enerji alanlarını kapsayan yüzden fazla projeyi içermektedir. Bankalararası İş Birliği ve İş Konseyi müesseseleri ortak projeleri gerçekleştirmek amacıyla çalışmaktadır.

Günümüze kadar örgüt içinde ekonomik iş birliği üye devletlerin altyapılarının geliştirilmesi hedefiyle makroekonomik projelere dayanmış ve en önemlisini ulaşım alt yapısı oluşturmuştur. Ulaşım altyapısı hedefinde Rusya'dan başlayıp, Kazakistan'dan geçen ve Özbekistan'a ulaşan bir karayolu projesi ile Özbekistan'dan başlayan, Kırgızistan'dan geçen ve Çin'de sona eren demir yolu projelerinin gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır. Örgüt üyeleri arasında lojistik ve ulaşım yapısının geliştirilmesi için Asya Kalkınma Bankası, BM Asya Pasifik Sosyal ve Ekonomik Komisyonu ile örgüt arasında iş birliği ve bağlantı gerçekleştirilmektedir (Boland, 2011).

ŞİÖ içinde güvenlik iş birliği üyeler arasında karşılıklı bağımlılığı esas alan kuvvetli ekonomik bağların oluşturulmasıyla daha fazla güçlendirilebilecektir. Özellikle zayıf ekonomik göstergelere ve imkanlara sahip Orta Asyalı üyeler için Çin'in gerçekleştirdiği ve gelecekte gerçekleştireceği yabancı yatırımlar ekonomik kalkınma için önem taşımakta ve Örgütün ekonomik ajandasının ana bileşenlerinden birini oluşturmaktadır. 2008 ve 2009 yıllarında yaşanan küresel ekonomik krizden ciddi anlamda etkilenen Orta Asyalı üyelere Çin 10 milyar dolar değerinde kredi sağlamıştır (Xinhua, 2009). Yine öncesinde 2004 yılında Çin'in bu devletlere 900 milyon Dolarlık kredi sağladığını düşündüğümüzde Çin'in Örgüt içinde ekonomik dominasyon oluşturduğu görülmektedir. Çin'in sağladığı ekonomik yardımlar aynı zamanda örgüt üyelerinin siyasi egemenliklerini azaltabileceği yorumlarına sebep olmuştur (Laruelle and Peyrouse, 2012.) Rusya ise kendi arka bahçesinde yer alan Türk cumhuriyetlerindeki Çin'in ekonomik etkisinden ve nüfuzundan pek hoşnut değildir. İki büyük güç arasındaki bölgesel çıkar çatışması ŞİÖ'nün başarısını zayıflatacaktır.

Başta ulaşım olmak üzere önemli altyapı projelerinin gerçekleştirilmesinde örgüt sınırlı bir imkana ve hıza sahip olmuştur. Özellikle büyük projelerin gerçekleştirilmesini içeren projeler konusunda ciddi finansman sıkıntısı çekildiğinden ŞİÖ Kalkınma Fonu adlı bir yapının kurulması tartışmaları ortaya çıkmıştır. Uzun dönemli hedeflere ulaşılabilmesi için kurulması gündeme getirilen Fon, ilk kez 2013 yılında üye devletler nezdinde istişare edilmiş ancak şu ana kadar kurulması mümkün olmamıştır. ŞİÖ Kalkınma Fonu'nun kurulması durumunda Çin'in örgüt kapsamında gerçekleştirilen projeler için ciddi bir kreditor olacağı ifade edilmektedir (Global Times, 2013). Rusya'nın çekincelerin giderilmesi ve ikna edilmesi gerekmektedir. Rusya örgütün askeri güvenliği esas alan yapıya bürünmesini ve enerji kulübü kurulmasını desteklerken Çin ise ticaret ve ekonomik iş birliğinin geliştirilmesine öncelik vermektedir.

Enerji alanında ekonomik iş birliğinin artırılması için Rusya Devlet başkanı Vladimir Putin tarafından ŞİÖ Enerji Kulübü kurulması önerisi Örgütün 2006 Zirvesinde dile getirilmiştir. Rusya'nın önerdiği Enerji Kulübü oluşumu ile örgüt temelinde iç enerji pazarı düzenlemeleri yapılması ve enerji güvenliğinin sağlanması ile enerji iletim boru hatlarının geliştirilmesi üzerinde durulmaktadır. Ancak bu öneri başta Çin olmak üzere diğer üyeler tarafından kabul görmemektedir. Kazakistan ve Özbekistan enerji havzalarına sahip devletler olarak Rusya'nın getireceği ortak bir mevzuata bağlanmak istememiş, Çin ise enerji temini sağladığı devletleri çeşitlendirmek ve Rusya'ya enerji konusunda bağımlılığı arttıracığını düşündüğü için Putin'in Enerji Kulübü önerisine sıcak bakmamıştır (Haas and Putten, 2007). Çin Kazakistan ve Özbekistan'dan doğal gaz ithal etmektedir. Rusya dışında bölgeden enerji ithalat miktarını artırmak isteyen Çin'in politikası Rusya'yı rahatsız etmektedir.

Çin, ŞİÖ çatısı altında üyeler arasında tarife engellerinin olmadığı ve açık pazarların yaratılması amacı ile 2011 yılında Serbest Ticaret Bölgesi kurulmasını önermiştir. Yükselen ekonomik güç Çin, yeni pazarlara açılma ve ticaretini arttırma hedefi ile üye devletlerle serbest ticaret gerçekleştirmek istemektedir.

Ancak özellikle Orta Asyalı üyeler zayıf rekabet gücüne sahip olduklarından ve Rusya da Çin'in kendi pazarlarını domine edeceğini düşündüğünden bu öneriye karşı çıkmaktadırlar. Çin örgüt içinde serbest ticaret bölgesinin ötesinde uzun vadeli dönemde Gümrük Birliği hedefine sahip olduğundan Orta Asyalı üyelere ulaşım ve iletişim altyapılarını düzeltmeleri için krediler sağlamaktadır (Bailes and Dunay, 2007). Rusya ve Çin ŞİÖ ile birbirlerini dengelerken güçlü oldukları alanlarda örgütsel iş birliğini arttıracakları politikaları desteklemektedir.

Lojistik iş birliği üye devletlerin iktisadi ve ticari gelişimlerinin çok taraflılığı esas alan düzende gelişimi için gereklidir. Bölgedeki ulaşım altyapısının güçlenmesi hedefinde 2014 yılında Duşanbe'de "Uluslararası Karayolu Taşımacılığı için Uygun Şartlar Oluşturulması anlaşması imzalamışlardır. Geniş sınırlara sahip bölgede enerji, gıda ve diğer malların lojistiğinin kolaylaştırılması maksadıyla bölgesel ulaşım altyapısının geliştirilmesine odaklanmışlardır.

3.3. Kültür

Güvenlik ve ekonomi iş birliği örgütün odak noktasını oluştururken örgüt temelindeki iş birliğinin siyasi elitler tarafından yürütülen alanının dışında halklar arasındaki iletişimi ve diyalogu güçlendirmesi için son yıllarda kültürel alanlarda da iş birliğine gidilmeye çalışılmaktadır. Ortak kültürel alanın oluşturulması ve birden çok işleve sahip olacak bir çerçeve şeklinde ihdas edilmesi, kültürel iş birliği sağlanması maksadıyla gündeme gelmiştir. Kültürel iş birliğiyle bölge haklarının karşılıklı güveninin, iletişimin, ortak çıkarının oluşturulması amaçlanmaktadır.

Üyeler arasında iyi komşuluk ilişkileri eğitim, bilim ve kültürel alanlarında karşılıklı iş birliği güven ve diyalogun sağlanması ile mümkündür. Kültürel diyalog toplumları birbirlerine yaklaştırmakta ortak gelecek algısı pekiştirilmektedir. Tarihi ve kültürel kodlarıyla muhtelif zengin medeniyetlere sahip üyeleriyle ŞİÖ, medeniyetler arası barışı pekiştirebilecektir. Kültürel çeşitliliğin geliştirilmesi ayrımcılığın ortadan kaldırılması ve yabancı düşmanlığının bertaraf edilmesi ile mümkündür. Eğitim ve öğretim hareketliliği, değişim programları, ortak projeler Avrasya bölgesindeki kültürel doku ve tarihsel mirasın korunmasını sağlayarak bölgenin cazibesini arttıracaktır.

Kültürel iş birliğini sağlayabilmek için, üyeler arasında ortak eğitim standartlarının yaratılması konusunda çalışmalar sürdürülmekte bu amaçla ŞİÖ Üniversitesi inşa edilmek istenmektedir. Çin'in desteği ve öncülüğü ile üye devletlerin üniversite öğrencilerinin Çin'de burslu eğitim görmesi için bir program oluşturulmuştur. Üye devlet vatandaşlarının bölgeyi gezerek keşfetmesini sağladığı bir tematik tur programı da bulunmaktadır (Aris, 2013). Kültürel iş birliği öncelikle siyasi elitler ve iş dünyası iş birliğini öngören ŞİÖ yapısında eksik kalan üye devlet halklarının da iş birliği sürecine desteğini sağlayabilecektir.

4. ŞANGAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN DİNAMİKLERİ, İKİ BÖLGESEL GÜCÜN BASKINLIĞI VE DİĞER ÜYELERİN KONUMU

ŞİÖ'yu oluşturan üyelere baktığımızda Çin ve Rusya gibi iki bölgesel gücün önderliğinde oluşturulan ve daha önce Sovyetler Birliği içerisinde yer alan Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan, Tacikistan gibi devletlerin birbirlerinin iç işlerine ve egemenliğine saygı temelinde oluşturulan bir yapı karşımıza çıkmaktadır. 2017 yılında Hindistan ve Pakistan'ın katılımı devlet egemenliklerine saygı ve bölgesel barışın daha fazla öncelik haline geldiği bir örgüt yapısı yaratmıştır. Farklı kültürlere, inançlara ve coğrafyalara sahip üyelerin oluşturduğu çeşitlilik çok taraflı bir örgüt yapılanması oluşturarak kapsamlı bölgesel iş birliği tohumlarının atılmasına zemin hazırlamıştır. Çok kültürlülüğe dayanan, rejimlere ve egemenliği esas alan ve dışarıdan müdahaleye karşı iş birliği modeli Şangay Ruhü olarak adlandırılmaktadır (Fei, 2010). Şangay Ruhunun oluşturulması örgütün yaşamsal amaçları doğrultusunda gerçekleşmektedir. Rolü günden güne artan ŞİÖ amaçları; üye devletler arasında karşılıklı güven, iyi komşuluk ilişkileri oluşturmak, dış politika, ticaret, ekonomi, bilim, teknoloji, eğitim, kültür, enerji, ulaştırma, turizm, çevrenin korunması vb. alanlarda etkin iş birliğini teşvik etmek, bölgede barışın, güvenliğin ve istikrarın sağlanması ile sürdürülmesi için ortak adımlar atmak, yeni bir ekonomik, politik, adil, rasyonel uluslararası çok taraflı düzen kurulması için çalışmalar gerçekleştirmektir. Şangay Ruhü belli başlı politik yaklaşım ve anlayışlara sahiptir. Bunlar; mevcut uluslararası düzene karşı çok kutuplu bir dünya düzeni oluşturmak, üyelerinin önemli sorunlarına karşı etkili çözüm üretmek, soğuk savaş kutuplaşma düzeninin aksine kapsayıcı bir düzen inşa etmek, soğuk savaş mantığını ve ideolojilerini ortadan kaldırmayı amaçlayan ve temel yapısal sorunlara yönelik bir örgüt meydana getirmek ile bölgeselleşme ve karşılıklı bağımlılık bağlamında değişen dünya düzeni ve BM'nin merkezi rol oynayarak mevcut dünya düzenindeki sorunlara kollektif bir biçimde cevap verilmesi olarak açıklanmaktadır.

Şangay İşbirliği Örgütü ilk önce üyeleri arasında karşılıklı güven inşa edilmesi için oluşturulmuştur. Sınır ötesi güvenlik rejiminin oluşturulması bölgesel güvenliğin sağlanabilmesi için esas teşkil etmektedir. Bölgesel güvenlik açısından ŞİÖ önemli niteliklere sahiptir (Bailes at al., 2007):

- Komşuları üzerinde etkili olan bir örgüttür. Yeni dünya düzeni şekillendirilirken komşu devletlerin ŞİÖ'de yer alma gayeleri bulunmaktadır.
- Asya kıtasında güvenliğin tesis edilebilmesi için bölgesel güvenlik anlayışını üyeleri içinde barındırmaktadır.
- İkinci Dünya Savaşı sonrası 1950 yılında gerçekleştirilen Çin-Sovyet paktını izleyen; ikili ilişki ve bölgesellik itibarıyla bu pakta göre farklılıkları barındıran, yeni bir ilişki ağını oluşturmaktadır.
- ABD'nin bölgedeki etkinliğini Orta Asya devletlerinin nasıl karşıladığı ve yükselen iki güç olan Rusya ve Çin'in gerçekleştirdiği bölgesel örgütlenme ve iş birliğini nasıl gördükleri sorusuna cevap vermektedir.

- Üyelere komşu birçok devletin ŞİÖ’de yer almak istemesi ile beraber oluşan Şangay Ruhı (Shangai Spirit) kavramını Batının hakimiyetine ve Batı Ruhı (Western Spirit) kavramına alternatif olarak değerlendirme söz konusudur.
- Şangay Ruhı, Asya kıtasında muhtelif gelişmekte olan devletler nezdinde örgütlenme açısından ilk ortak cephe olarak değerlendirilebilir (common front).
- Üyelerinin çıkarlarının korunabilmesi için bölgede çok boyutlu güvenlik inşasını vurgulamaktadır. Küresel terörizm ve bölgesel felakete vurgu bu kapsamda yapılmaktadır. (Bölgesel tehditler)
- İlk öncelikli politika olarak ayrılıkçı ve radikal hareketlere, bölgesel terörizme karşı ortak mücadele hedeflenmektedir.
- Örgütün 21. yy. ajandasında şu konulara yoğunlaşmıştır: Altyapı, iletişim, enerji ve ekonomik güç dengesinin güvenliği.
- Alınacak önlemler ve bunların başarısı her uluslararası örgütte olduğu gibi üye devletlerin güçlerine endeksli olacaktır.
- Etkili ve meşru bir örgüt olup olmadığı, gerçek bir güvenlik algısı yaratıp yaratmadığı tartışmaları da bulunmaktadır. (kutuplaşma yaratıp yaratmadığı sorunsalı)

Farklı çıkarlara sahip üyeler çeşitli dinamiklere sahiptirler. Kazakistan ve Özbekistan petrolü Orta Asyalı üyeler içinde bu devletleri farklı bir kategoriye sokmaktadır. İki büyük bölgesel güç olan ve küresel güç olma yolunda politika yürüten Çin ve Rusya nükleer silaha sahip olmalarının yanında Birleşmiş Milletler güvenlik konseyinin daimi iki üyesidirler. Çin yükselen ekonomik ve finansal gücü ile örgütün ekonomik anlamda yürütücüsü ve lokomotifi konumundadır. Ayrıca Çin’in istikrarlı ve güçlü ekonomik büyüme hızı ile ABD ve AB karşısında üstünlüğü ele geçirme çabası bulunmaktadır. Rusya ise 1991 yılında Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra bölgesel ve küresel arenada kendini yeniden tanımlama ihtiyacı duymuştur. SSCB’nin yıkılışı sonrası kurulan Rusya’nın yumuşak güç olarak konumlandığı dış politikası 21. yüzyılda başta 2008’deki Gürcistan Savaşı ve 2013 Ukrayna Krizi ile 2014’de Kırım’ın ilhakı olmak üzere müdahaleci yapıya bürünerek değişiklik göstermiştir.

Rusya’nın ŞİÖ açısından önemi ve etkisi önemlidir. ŞİÖ açısından Rusya değerlendirmesi aşağıdaki unsurları ve sonuçları içermektedir (Bailes at al., 2007):

- Çin ile olan komünizm geçmişi bulunmaktadır.
- 4 Türk üye ile geçmişte Sovyetler Birliği çatısında yer almıştır.
- Rusya’nın ŞİÖ örgütü içindeki politikaları 4 politik alana göre şekillenmektedir. Bunlar; Rusya-Batı ilişkileri (Çoğunlukla ABD ile), Rusya-Çin ilişkileri, Orta Asya ile ilişkiler ve genel dünya siyaseti.
- Çin ile olan başlıca sınır problemlerini çözmesi ve bunun sonucunda dikkatini Doğu Avrupa, Kafkaslar ve hatta Ortadoğu bölgesine verebilmektedir.

- Batı bloğu ile ABD ve NATO ile ilişkilerinde daha rahat hareket edebilmektedir.
- Özbekistan ABD'nin üs hakkını sonlandırması öncesinde Rusya 2005 yılındaki ŞİÖ Astana Zirvesinde üye devletlerden ABD ve diğer Batı devletlerinin üslerinin sonlandırılması için takvim oluşturulmasını talep etmiştir. Özbekistan'daki ABD üssü 2005 yılının sonlarında kapanmıştır.
- Kırgızistan'daki ABD üssü ise 2014 yılında kapatılmıştır.
- 2007'de ilan edilen AB Orta Asya Stratejisi ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı(AGİT) toplantılarına Orta Asya devletlerinin katılması Rusya'yı rahatsız etmektedir.
- Rusya'nın öncülüğünde yarattığı Bağımsız Devletler topluluğu ve Kollektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nün Batı bloğuna karşı ortak güvenlik amaçlarını başarmakta yetersizliği, Rusya'nın Çin gibi büyük bir güç ile iş birliği ihtiyacının oluşmasını sağlamıştır.
- 2006 yılında Rusya, ŞİÖ enerji kulübü kurulmasını önermiştir.

ŞİÖ'ye özellikle ekonomik alanda büyük katkı yaparak bölgede güçlü bir alt yapı ve ekonomik sistemin tesis edilmesini hedefleyen Çin'in ŞİÖ açısından değerlendirilmesi hususunda ise aşağıdaki unsurlar ön plana çıkmaktadır (Bailes at al., 2007):

- Batıya alternatif ve Batıdan bağımsız uluslararası bir blok kurulması amacı gütmektedir.
- Savunmadan çok güçler dengesi oluşturulması için proaktif bir örgütlenme ihtiyacı doğmuştur.
- Orta Asya ve Rusya pazarının büyüklüğü ve çekiciliği Çin'in ticaretini arttırabileceği önemli bir potansiyel sunmaktadır.
- Büyük bir kalkınma süreci ile orantılı hissedilen enerji ihtiyacı ve üye devletlerin petrol ve gaz zenginliği ve bölgeden enerji arz ve iletimini uzun dönemli antlaşmalarla teminat altına almak, bu bağlamda üye devletlerde sağlam bir altyapı oluşturmak uzun dönemli çıkarları için gereklidir.
- Karşılıklı bağımlılık(ekonomik gelişme ve pazar ile enerji ihtiyacı) önemli bir yer tutmaktadır.
- Çin bölgesel ve küresel gelişmeleri yumuşak güç (soft power) olarak takip etmekte ve ŞİÖ ile örgütsel yumuşak güç pozisyonunu güçlendirmek istemektedir.
- ŞİÖ kapsamında Çin bir Serbest Ticaret bölgesi kurulmasını istemektedir. Bunu ısrarla dile getirmekten çekinmemektedir.
- Ayrılıkçı hareketlerin ve terörizmin bastırılması konusunda Rusya'dan daha hassas yaklaşmaktadır.

ŞİÖ çok taraflı hükümetlerarası bir örgüttür. ABD liderliğindeki Batı'ya karşı yumuşak gücü esas alan dengeleme stratejisi ŞİÖ'nün önemli niteliğidir (Kocamaz, 2019). Türk cumhuriyeti diğer üyeler ile en son katılan Hindistan ve Pakistan bölgesel ve küresel güvenliği esas alan denge politikası oluşturulmasını desteklediklerinden ŞİÖ'de yer almışlardır. Diğer üyeler açısından ŞİÖ'nün değerlendirilmesi aşağıdaki gibi yapılabilir (Hu, 2013):

- Türk cumhuriyetler kendi istikrarlı yapılarını oluşturmak, devam ettirmek ve bir güçler dengesi yaratarak doğrudan Çin veya Rusya müdahaleciliğinden kurtulma politikalarına sahiptirler. Ulusal çıkarlarını ve egemenliklerini Çin ve Rusya'ya kabul ettirerek bölgesel çıkarlarını gerçekleştirmek ulusal stratejilerinin önemli bir parçasıdır.
- ABD-Batı, Rusya ve Çin arasında dengeyi ve ulusal çıkarı gözetici bir siyasi pozisyon almak ve sürdürmek ŞİÖ çatısında mümkün hale gelmektedir.
- ŞİÖ, büyük güçlerle eşit temelde ilişki ve iş birliği oluşturma fırsatı sunmaktadır.
- Türk cumhuriyetler küresel sistem içinde ŞİÖ'nün dışında da aktif olarak, NATO ile Barış için Ortaklık (Partnership for Peace) ve Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi (Euro- Atlantic Partnership Council) adlı iş birliği oluşumlarının da bir parçasıdır.
- Keşmir Sorunu başta olmak üzere Hindistan ile Pakistan arasında uzun yıllardır süren çatışma ve anlaşmazlıkların çözümü ŞİÖ çatısında gerçekleşebilir, bölgenin istikrar ve güvenliği güçlendirilebilir.

SONUÇ

ŞİÖ, üyeleri açısından özellikle kuruluş aşamasında güvenlik ve gelişimi ile paralel ekonomi alanlarında iş birliği ve istişare oluşturulmasında önemli bir örgüt olarak göze çarpmaktadır. Üyelerin egemenlik konusunda içişlerine ve rejimlerine karşı saygı prensibi iş birliği sürecini hızlandırmaktadır. Temel prensiplere sahip, ana hedefleri belli olan, farklı değerlere ve kültürlere sahip üyelerin birbirleri ile çok taraflı etkileşim kurdukları bir yapı olarak ABD önderliğindeki mevcut dünya sistemine karşı bir duruş göstermekte ve küreselleşen dünyada çok taraflılığı desteklemektedirler. Çok taraflılığı esas alan ŞİÖ geniş Avrasya bölgesinin güvenlik ve istikrarının sağlanmasını birincil amaç görürken ortaya çıkan güncel tehdit ve zorluklara karşı üyelerin dayanışmasını benimsemiştir. Üyeler arasında ticari, kültürel ve toplumsal ilişkilerin geliştirilmesi için iş birliği yapılmaktadır. Çok kutuplu dünya düzeninin geliştirilmesi hedefinde birleşen üyeler çatışmaların önlenmesi ve Avrasya güvenlik alanının oluşturulması ile geniş Avrasya bölgesinde medeniyetler çatışmasının önlenmesini sağlayabilecektir. Hindistan ve Pakistan'ın üyeliği ile çok kültürlü yapısı gelişen örgütte Rusya, Çin, Hindistan, Pakistan ve Türk cumhuriyetler kadim medeniyet ve kültürlere sahip üyelerdir. ŞİÖ'nün başarısı geniş Avrasya bölgesinin ekonomik, siyasi ve sosyal huzurunun sağlanmasında elzem rol oynayacaktır.

ŞİÖ üyeleri arasında konsensusu içeren iş birliği elzem görülürken, yeni bir dünya düzeni oluşturulması için BM Güvenlik Konseyi Daimi üyesi iki büyük güç olan Rusya ve Çin'i bünyesinde barındırması dolayısıyla dikkatleri üzerine çekmektedir. Ancak özellikle Batı tarafından başta Rusya ve Çin olmak üzere tüm üyeleri nezdinde ciddi insan hakları ihlalleri uygulandığı konusunda eleştiriler almaktadır. İnsan hakları uygulamalarına ilgisiz ve karşı bir örgüt yapısı bulunduğu, radikal ve ayrılıkçı hareketler gerekçesiyle demokratik olmayan üyelerin otoriter rejimlerini koruma amacına sahip olduğu, örgüt üzerinde demokratik kontrol ve şeffaf denetim azlığı sebepleriyle eleştirilmektedir. Örgütün üye devletlerdeki rejimlerin korunması hedefini güden bir pakt gibi algılanması ve üye devletlerdeki otoriter rejimlere bağımlı kırılabilir bir örgüt yapısı görüntüsü (normatif olmadığı ve üye devletlerdeki demokrasi ve özerklik yanlı hareketlerin yaratabileceği kırılabilirlik) zayıflık yaratmaktadır.

ŞİÖ bölgedeki ana sorunlara karşı ortak mücadelede önemli kazanımlar yaratma kapasitesine ek olarak, üye devlet yönetici elitleri tarafından konsensusla sürdürülen süreç üyelerin egemenlik haklarına hanel getirmemektedir. İleri bir entegrasyon ve kurumsallaşma yapısı önermemesi, hükümetler arası düzeyde etkin ve kapsamlı iş birliğini etkinleştirmesi iş birliğinin rejim ve egemenliklere saygı prensibi ile yürütülmesi ŞİÖ'yü başarıya ulaştıran önemli bir etkidir. Özellikle Orta Asyalı siyasal elitlerin egemenlik çekincelerinin giderilmesi de önemlidir.

Üyeleri arasında örgütün öncelikli yaklaşımı temelinde çıkar çatışmaları bulunmasına rağmen ortak tehditler göz önüne alındığında uzun dönemli bir hedef olarak üye devletlerin her birinde birlik ve istikrar ortamının sürdürülmesini içeren bir stratejiye sahip olduğu görülmektedir. Terörizmle mücadele başta olmak üzere ortak tehditlerden hareketle müşterek çıkarların yaratılmasını içeren politik ajandaların sürdürülmesi ve Şangay Ruhu ile hareket edildiği süreç ŞİÖ'nün çok taraflı yapısının üyelerine daha fazla güvenlik ve ekonomi odaklı kazanımlar oluşturacağı ortadadır. Küreselleşmenin yarattığı çok kutuplu dünya düzeninde Çin, Rusya ve Hindistan'ı yapısında bulunduran ŞİÖ küresel siyaset arenasında gelecekte önemli bir denge unsuru olarak görülmektedir. 2017 yılındaki Astana Zirvesinde Pakistan ve Hindistan'ın tam üyeliğe kabulü bölgesel iş birliğinde yeni bir aşama başlatmıştır. ŞİÖ'nün sınırlarının Güney Asya'da genişlemesi ve Hint okyanusuna uzanması kolektif güvenliğin alanını ve boyutunu genişletmiştir. Asya'daki bölgesel gerginlikleri azaltacak ve sınır problemlerini çözebilecek ŞİÖ çatısında bulunan üyeler, istikrar ve dayanışma oluşturarak küresel refahtan daha fazla pay alabilecektir.

KAYNAKÇA

- Alimov, R. The Role of the Shanghai Cooperation Organization in Counteracting Threats to Peace and Security, United Nations, 2020, <https://www.un.org/en/chronicle/article/role-shanghai-cooperation-organization-counteracting-threats-peace-and-security>, (17.02.2021).
- Aris, Stephen. “Shanghai Cooperation Organization”, International Peace Institute, December 2013, pp. 1-13.
- Aris, Stephen. “The Shanghai Cooperation Organisation: ‘Tackling the Three Evils’. A Regional Response to Nontraditional Security Challenges or an Anti Western Bloc?”, Europe Asia Studies, 2009, pp. 457-482.
- Bailes, Alyson and Pal Dunay. “The Shanghai Cooperation Organisation as a Regional Security Institution,” in The Shanghai Cooperation Organisation, edited by Alyson Bailes, Pál Dunay, Pan Guang, and Mikhail Troitskii (Stockholm International Peace Research Institute, Policy Paper No. 17, 2007).
- Boland, Julie. “Ten Years of the Shanghai Cooperation Organization: A Lost Decade? A Partner for the US?,” 21st Century Defense Initiative Policy Paper, June 20, 2011.
- Brzezinski, Zbigniew K. The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives (New York: Basic Books, 1997), Ch. 2; H. Malik, ed, Central Asia: Its Strategic Importance and Future Prospects (London: Macmillan, 1994).
- “China to Provide 10-Billion-dollar loan to SCo Members,” Xinhua, June 16, 2009, http://news.xinhuanet.com/english/2009-06/16/content_11552439.htm, (14.01.2016).
- European Parliament, “China's leading role in the Shanghai Cooperation Organisation”, Briefing, June 2015, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/564367/EPRS_BRI\(2015\)564367_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/564367/EPRS_BRI(2015)564367_EN.pdf), (20.01.2016).
- Gao Fei, “The Shanghai Cooperation Organization and China’s New Diplomacy, Discussion Papers in Diplomacy, Netherlands Institute of International Relations Clingendael”, 2010.
- For figures on oil and natural gas see US Department of Energy, Energy Information Administration, World Proved Crude Oil Reserves, 1 Jan. 1980–1 Jan. 2006 Estimates, URL <<http://www.eia.doc.gov/pub/international/iealf/cruideoilreserves.xls>>, and World Crude Oil and Natural Gas Reserves, 1 Jan. 2005, URL <<http://www.eia.dc.gov/pub/international/iea2004/tble81.xls>>; and for population data see Turner, B. (ed.), The Statesman’s Yearbook 2007 (Palgrave Macmillan: Basingstoke, 2006).
- Haas, Marcel de and Frans-Paul van der Putten. The Shanghai Cooperation Organisation Towards a Full-Grown Security Alliance?, Netherlands Institute of International Relations Clingendael, Den Haag, 2007.
- Hu, Feng-Yung. “The Shanghai Cooperation Organization (SCO): Prospects and Problems in Russia-China Relations”, Journalism and Mass Communication, February 2013, Vol. 3, No. 2, pp. 101-113.
- Ünaldılar Kocamaz, Sinem, “The Rise of New Powers in World Politics: Russia, China and the Shanghai Cooperation Organization”, Uluslararası İlişkiler, Vol. 16, No. 61, 2019, pp. 127-141,

- Laruelle, Marlene and Sebastien Peyrouse. The “Chinese Question” in Central Asia: Domestic Order, Social Changes, and the Chinese Factor (London: Hurst and Company, 2012).
- Rozanov, Anatoliy A. (Ed.). The Shanghai Cooperation Organisation and Central Asia’s Security Challenges, DCAF Regional Programmes, Almaty- Minsk- Geneva, 2013.
- “Russia uncertain over prospects of SCO bank”, Global Times, 16.09.2013, <http://www.globaltimes.cn/content/811845.shtml>, (21.01.2016).
- Sharpe, Samuel. “An ASEAN Way to Security Cooperation in Southeast Asia?,” The Pacific Review 16, No. 2, 2003, pp. 231–250.
- Song, Weiqing. “Interests, Power and China's Difficult Game in the Shanghai Cooperation Organization (SCO)”, Journal of Contemporary China, 27.06.2013, pp. 85-101.
- “Şanghay İşbirliği Örgütü 8'li yapıya dönüşüyor”, Sabah, 10.7.2015, <http://www.sabah.com.tr/gundem/2015/07/10/sanghay-isbirligi-orgutu-8li-yapiya-donusuyor>, (16.10.2016).
- The Shanghai Cooperation Organisation Official Website, <http://www.sectso.org/EN123/>, (15.01.2016).
- Wacker, G. The Shanghai Cooperation Organisation – Regional Security and Economic Advancement, website Konrad Adenauer Stiftung, 20 August 2004, http://www.kas.de/proj/home/pub/37/1/year-2004/dokument_id-5210/index_print.html, (10.01.2016).
- Weitz, R. “Shanghai summit fails to yield NATO-style defence agreement”, Jane’s Intelligence Review, August 2006.
- Yun, Yeongmi and Kicheol Park. “An Analysis of the Multilateral Cooperation and Competition between Russia and China in the Shanghai Cooperation Organization: Issues and Prospects”, Pacific Focus Inha Journal of International Studies, Vol. XXVII, No. 1, 2012, pp. 62-85.